

Szótárhasználati munkafüzetek az oktatásban

P. MÁRKUS KATALIN

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Angol Nyelvészeti Tanszék

A szótárak első olyan referenciakönyvek, amelyeket az iskolásoknak nyelvtanuláskor használniuk kellene. A nyelvtanároknak nem szabadna alábecsülni a szótárhasználati tudást, hiszen ez teszi majd lehetővé az egyéb könyvek, információforrások hatékony használatát. A jó szótárhasználati ismeretekkel rendelkező diákok a közoktatás magasabb szintjein is könnyebben férnek hozzá más referenciakönyvek információihoz. Emellett a nyelvtudás biztos alapjául is szolgál. Jelen tanulmány különféle gyakorlatok prezentálásával próbálja bemutatni a szótárhasználati készségek fejlesztését, a biztosabb nyelvi tudás kiaknázását.

Kulcsszavak: szótár, referenciakönyv, nyelvi készség, gyakorlatok, szótárhasználat

Jelen tanulmány egy tervezett tanulmánysozozat első része. Gyakorló lexikográfusként és nyelvtanárként már régóta foglalkoztat a kérdés, hogy Magyarországon miért nem elérhető a könyvpiacra kapható szótárakhoz *szótárhasználati munkafüzet*. A Grimm Szótárak sorozatban megjelent szótárak közül kettőt emelnék ki, a *Gyerekszótárt* és a *Tanulószótárt*, amelyek egyik legfontosabb célközönsége az iskoláskorú nyelvtanulók. A rendszerváltás után a Grimm Kiadónál fogalmazódott meg az ötlet egy új szótártípus kidolgozására, mivel az akkoriban rendelkezésre álló szótárak az iskolás tanulók számára „nehézkesen” használhatóak voltak, ezen pedig változtatni szerettek volna. A cél tehát az volt, hogy a kiadónál készülő szótárakat az említett célközönség számára felhasználóbaráttá kell tenni. Az ötlet és megvalósulása nagy sikert aratott, hiszen az iskolások körében nagyon népszerűek lettek a *Tanulószótárak* és a *Gyerekszótárak*¹, azonban úgy látom, hogy még mindig nagyon sok, a szótárban található információ kiaknázatlanul bújjik meg a sorok között (P. Márkus, 2014, 2016). Régóta tervezem ezért, hogy a közoktatásban is használható *szótárhasználati*

munkafüzetet állítok össze a *Gyerekszótár* és a *Tanulószótár* struktúrája alapján. Jelen tanulmányban a *Gyerekszótár* készülő munkafüzetét fogom bemutatni, majd egy következő számban a *Tanulószótár* munkafüzetét következik, végül ezek gyakorlati alkalmazásáról és az eredményekről szeretnék beszámolni. Az angol *Gyerekszótár* és *Tanulószótár* szerkesztőjeként kizárólag ezekhez készítem a munkafüzeteket, amelyek a tervek szerint 2019 tavaszán jelennek majd meg.

A hatályos Nemzeti alaptantervben az „Idegen nyelvek” alpont alatt olvashatunk a szótárak nyelvtanulásban való fontosságáról és arról, hogy a különböző kompetenciák fejlesztése, valamint információk elsajátítása mellett az élethosszig tartó tanulás biztosítása érdekében mely források használatának elsajátítása lenne fontos feladat:

„A nyelvtanulási folyamat sikeressége szempontjából kiemelt jelentőségűek a nyelvtanulási stratégiák. A tanuló a nyelvtanulási folyamat során kapjon világos/egyértelmű információt a tanulás céljáról, folyamatáról és módszereiről. Legyen alkalma a tanulási folyamat során saját kommunikációs szükségleteit megfogalmazni, témákat, tevékenységeket, eljárásmodokat kérni vagy javasolni. Nyíljon lehetősége önálló feladatmegoldásra, ismerje meg azon források használatát (szótárak, kézikönyvek, nyelvtan-

¹ A Mozsárné Magay Eszter és P. Márkus Katalin által készített Angol–magyar magyar–angol tanulószótár 2007-ben elnyerte az MTA Kiváló Magyar Szótár Díját, 2009-ben pedig a Magyar Termék Nagydíjat ítéltek oda neki.

könyvek, gyakorlóanyagok, elektronikus források stb.), amelyek segíthetik az önálló munkában.” (NAT, 2012)

A készülő, új NAT sem tartalmaz kiforrott, átgondolt koncepciót arra nézve, hogy a nyelvtanulók a szótárhasználat készségét milyen úton tudják elsajátítani.

Az iskolákban használt tankönyvcsaládokhoz készített tanmenetjavaslatok csak elenyésző számban tartalmazzak az eredményes szótárhasználat készségére irányuló célokat és feladatokat. A tanárok a szótárhasználat oktatásának elmaradásáért sokszor az időhiányt említik, illetve a megfelelő eszközök (szótárak és azokra kidolgozott feladatok) hozzáférhetlenségét hozzák fel magyarázatul. Ezen hiányokat és ürt tölti ki a jövőben két hamarosan megjelenő *szótárhasználati munkafüzet*. A gyakorlati feladatok a *Grimm szótárakat* veszik alapul², logikusan egymásra épülő fejezetek/feladatsorozatok az ábécérend kérdésével kezdve a kiejtési, nyelvtani információk keresztül a jelentéstani és egyéb kulturális információkat érintve gyakorlati úton vezetnek végig és készítik majd fel a tanulókat a lehető legeredményesebb és legigényesebb szótárhasználatra. A készülő munkafüzet két különböző szótárt (*Gyerekszótár* és *Tanulószótár*) és két különböző korcsoportot (alsós tanulók, illetve felsős/középiskolások) céloz meg.

Szótárhasználati munkafüzetek a legnevesebb egynyelvű szótárakra (Oxford, Longman, Collins) kidolgozva online változatban már elérhetők, azonban az egynyelvű szótárak a haladó nyelvtanulók igényeit szolgálják ki (amikor az alapvető szótározási képességnek már ki kellene alakulnia). A nyelvtanulás kezdeti szakaszaiban a nyelvtanulók többnyire kétnyelvű szótárakat használnak és ez az a szakasz, amikor a nyelvórakon a szótárak használatát fokozatosan a gyakorlatban is be kellene mutatni. Sajnos eddig Magyarországon elmaradt annak a felismerése, hogy a szótárhasz-

nálatot (is) tanítani kell az iskolákban. Érdekes tény azonban, hogy maga a „szótárhasználat” fogalma és angol terminusa: *dictionary use*, szótártörténetileg Magyarországhoz fűződik, hiszen 1988-ban az EURALEX (European Association for Lexicography, Európai Lexikográfiai Társaság) 3. nemzetközi kongresszusán (BudaLEX '88) vezették be, elsősorban az angol (nyelvű) lexikográfusok.

Magyarországon *szótárhasználati munkafüzet* kétnyelvű szótárakra kidolgozva eddig még nem volt széles körben hozzáférhető. Bízom abban, hogy a megjelenő munkafüzet a nyelvtanárok kezébe egy, a tanórákba és a tanmenetbe is jól beépíthető feladatsorozatokat tudunk adni, így akár évközben „apránként” vagy projektheteket rendezve, rendszeresen jelen lesz a szótárhasználat gyakorlati elsajátítása az iskolákban. A szótárhasználat elsajátítása nagyon fontos lenne a nyelvtanuló jövőjét tekintve is, hiszen a kötelező iskolákat elvégezve ez a képesség tudásuk része lesz, amit az iskolában tanult nyelv(ek) szintjének fenntartásában és tökéletesítésében, valamint új nyelv(ek) elsajátításában is segítségére lesz. A tanulók figyelmét már az általános iskolában fel kellene hívni a szótárak szerepére, hogy a későbbiekben is eredményesen tudjanak szótárak segítségével nyelveket tanulni (Márkus és Szöllősy, 2006; Sárosdy, Farczádi, Poór és Vadnay, 2006).

Korábbi kutatásaim, egyetemi kurzusaim és szótárhasználati monitorozások eredményei sajnos szomorú képet mutatnak a tanulók szótározási eredményességéről. A legtöbb tanuló nincs tisztában a szótárakban található tömördeke kiaknázható információval, esetleg nem is tudja értelmezni azokat. Azonban azt is láthatjuk, hogy sokszor már a szavak, illetve jelentések kikeresésénél kezdődik a gond. Többek között a nyelvtanárok feladata lenne, hogy a tanulók figyelmét felhívják a szótárakban közölt fontosabb nyelvtani információkra, a szótározás alapvető szabályaira, mivel maguktól azokat nem tudják értelmezni, és így az egyébként lényeges információk felett egyszerűen átsiklik a figyelmük (Márkus és Szöllősy, 2006. 108. o.).

A szótárakat, legyenek azok egynyelvűek vagy kétnyelvűek, gyerekszótárak, tanulószótárak, esetleg felnőtteknek szánt

² Mozsárné Magay Eszter és P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol gyerekszótár*. Maxim Kiadó, Szeged.; Mozsárné Magay Eszter és P. Márkus Katalin (2017): *Angol–magyar, magyar–angol tanulószótár*. Maxim Kiadó, Szeged.

kéziszótárak, két nagyobb részre lehet osztani, az első maga a szótári rész, amely az angol nyelv esetében, A–Z-ig, a magyar nyelv esetében A–Zs-ig terjed, a másik pedig az összes ezen kívül közölt anyag (bevezető, függelék, illetve a szótárban elszórva található minden információ). A régebbi szótárak szótári részében csak és kizárólag szócikketek találtunk, manapság azonban egyre gyakoribbá válik a nyelvvel és a kultúrával kapcsolatos érdekes összefoglalóknak a szótári részben történő elhelyezése. Ezek gyakran rövid nyelvtani összefoglalók, kulturális vagy enciklopédikus információk, információs „ablakok”. A bennük található információk egyrészt hasznosak a nyelvtanulóknak, hiszen ha nyelvtani bizonytalanságaik lennének, akkor nem kell egyéb nyelvtanokhoz fordulniuk, másrészt ezek az információk színesítik a szótárt, gazdagítják a szótárhasználó tudását (vö. *Atkins & Rundell*, 2008, 176–177. o.; *P. Márkus*, 2014).

A szótári részen kívül eső bevezető a szótár egészéről szól, elolvasása és tanulmányozása pedig elengedhetetlen minden szótárhasználó számára. A szótár legelején általában a szerzők előszavát olvashatjuk, majd ezt követően útmutatást kaphatunk a szótár használatával kapcsolatban. A szótár új vonásairól is szó eshet, ha a szótárnak már volt(ak) korábbi kiadása(i). A szócikkek *felépítéséről* (címszó, szófaj, jelentések, állandósult szókapcsolatok, nyelvtani információk, szótári minősítések, utalások rendszere stb.) is képet kapunk, illetve arról, hogy mit hol keressünk a szótárban. A *kiejtési jelekről* is találunk itt ismertetőt (abban az esetben, ha angol–magyar szótárról van szó). A szótári rész előtt fog még szerepelni a *szótári minősítések* és rövidítések listája azok feloldásával, valamint a szótárban használt *jelek* (tilde, különböző zárójelek stb.) magyarázata. Ha a használó valóban haszonnal és sikerrel szeretné forgatni a szótárt, akkor a bevezető elolvasása elengedhetetlen, hiszen e nélkül nem fogunk minden, a szótárban közölt, információt megérteni és hasz-

nosítani. Már Samuel Johnson³ (1709–1784) idejében hagyománynak számított, hogy a szótárak elején szó esett az angol nyelvtanról és nyelvtörténetről. A szótár elején (esetleg a szótár végén függelékben) ma is sokszor találunk nyelvtannal kapcsolatos összefoglalókat (*Landau*, 1984. 115. o.).

A *függelékben* általában rengeteg további információt, összefoglalókat (nyelvtani összefoglalók, rendhagyó igék listája, főnevek rendhagyó többes száma, országok nevei és a belőlük képzett melléknevek stb.), hasznos táblázatokat (mértékegységek, pénzrendszer stb.), képeket (meghatározott témakörök szavai) vagy akár térképeket is találhatunk. Nemzetközi felmérések és kutatások bizonyítják, hogy sajnos a szótárhasználók nagyon kis százaléka olvassa el a bevezetőt (*Hartmann szerk.*, 1984; *Svensén*, 1993). A magyarországi szótárhasználati kutatásban is azt az eredményt kaptuk, hogy a szótárak alig egynegyedének olvasták el a bevezetését, illetve a használati útmutatóját. A nyelvtanulók kétharmada hasznosnak találta az itt található információkat, azonban minden hetedik tanuló arra panaszkodott, hogy bonyolult a használati útmutató szövegezése. (*Márkus és Szöllősy*, 2006). Az eredményekből van mit tanulni a lexikográfusoknak is. A bevezető és a használati útmutató sok középiskolás nyelvtanuló számára nehezen érthető,

³ *Samuel Johnson* egyik legfontosabb műve, az *A Dictionary of the English Language* 1755-ben jelent meg, amely még a 19. század végén is egyike volt a legkiemelkedőbb angol lexikográfiai munkáknak. A napjainkban megjelenő szótárak is Johnson szótárírási alapelveire épülnek, így munkássága mindmáig időszzerű. Johnson óriási hatással volt a későbbi lexikográfiára, két alapvető kiemelve: szótára a nyelv egészének tudományos jegyzéke kívánt lenni, nem „vaktában” összehordott, „nehéz” szavakat tartalmazó szógyűjtemény; illetve műve a használatban előforduló példák korpuszára épült, magában foglalta az irodalmi nyelvhasználatot is és nem csak a szakszavakra összpontosított (szótárában idézeteket hoz többek között Shakespeare-től, Milontól, Addisontól, Pope-tól és a Bibliából). A szótárak mértékadóvá, ezáltal mércévé váltak. Egyre inkább irányadónak használták őket a „helyes” nyelvhasználatához

ezért a szótárszerkesztők legtöbbször nem érik el vele a céljukat. A használati útmutatót érdemes mindig a lehető legrövidebben és legegyszerűbben megfogalmazni és csak annyira részletezni, amennyire szükséges. Talán a rövid, célratoró, példákkal illusztrált útmutatók elolvasására többen vállalkoznak (Landau, 1984; Svensén, 1993; Márkus és Szöllősy, 2006). Erre példa a Grimm szótárak belső oldalán közölt rövid és a legalapvetőbb dolgokban igazítást adó ábra (l. Függelék). Egy következő megoldás lehetne, hogy a nyelvtanárok nagyobb hangsúlyt fektetnének a szótárhasználat oktatására és gyakorlatára. Sajnos a legtöbb ember természetesnek veszi, hogy mindenki rendelkezik a szótárhasználat képességével, azonban a gyakorlatban azt tapasztalom, hogy ez nem így van. *A szótárhasználatot tanítani kell*, ezt a képességet is el kellene sajátítani minden nyelvtanulónak. A nyelvórákon a tanár feladata lenne a tanulókat bevezetni a szótárak használatába, beszélni a szótárakról és a bennük található információkról, hiszen nem csak az idegen nyelv tanulásában, hanem a(z) (anya)nyelvi nevelésben is nagyon fontos szerepet játszanak a szótárak. Erre érdemes lenne az órákon egy kevés időt szánni, érdekes feladatokkal és gyakorlatokkal megadni nekik azt az alapot, amire később már egyedül is tudnak építkezni (Landau, 1984; Magay, 2000).

A szótárhasználati munkafüzet tehát erre adna megoldást, egy hasznos eszközt a nyelvtanárok kezébe. Fontosnak tartom, hogy a feladatok lépésről lépésre vezessék be a tanulókat a szótárak használatába, mégpedig a klasszikus nyelvreírési modellt követve, illetve igazodva a mikrostruktúra alapegységében, a szócikkben egymást követően megjelenő információkhoz, annak struktúrájához. Tehát a szócikkek sorbarendezeésével kapcsolatos információk után a következő fejezetekre lesznek bontva a feladatok:

- ábécérend
- kiejtés
- morfológia (alaktan)
- szintaxis (mondattan)
- jelentések és ekvivalencia
- frazeológia

- kulturális információk ablakok és tematikus rajzok

A tanulmány második részében rövid példákat, ötleteket adva „lapozzunk bele” a későbbi munkafüzetbe.

Makrostruktúra

A *makrostruktúra* a szótár címszavainak valamilyen szempont alapján sorba rendezett együttese. A rendezés különböző szempontok alapján történhet: betűrend szerint, tematikusan, időrendben, gyakoriság szerint, stb. A *Gyerekszótár* rendezési elve az ábécérend. A szótárakban a szavakat általában *szigorú ábécérendben* találjuk meg. Ez azt jelenti, hogy a **power** ('áram') szócikket követi a **powerboat** '[nagyteljesítményű] motorcsónak'), majd a **power cut** ('áramszünet') következik. Ha tehát nem szigorú ábécérendbe lennének szedve a címszavak, akkor a **power** szót a **power cut** követné, és csak utánuk jönne a **powerboat**. Ez a fajta elrendezés a sorba rendezésnél mindig a szót veszi alapul. A szigorú ábécérend nagy előnye, hogy az olvasónak nem kell tudnia, hogy az alapszó után következő képzett szavak, összetételek egybe vagy külön vannak-e írva (esetleg kötőjellel, ami tovább bonyolítja a helyzetet). A *vonzatos igék* (phrasal verbs) azonban általában nem az előbb említett szigorú ábécérend szerint helyezkednek el, hanem saját igéjük után közvetlenül, egy csokorba gyűjtve ábécérendben. Tehát például a **bear up** vonzatos ige nem a **bearing** címszó után következik, hanem a **bear** ige szócikke után a **bear to** és **bear upon** vonzatos igék között. Nagyban segíti az olvasókat a keresésben a tipográfia, például az, hogy a címszavakat a szótárak kövér vagy félkövér betűvel szedik, sőt már a Magyarországon megjelenő szótárak is használják a színes címszavakat. Élnek azzal a nyomdatechnikai lehetőséggel, hogy a kövér vagy félkövér betűtípus mellett a címszavak színesek is. Hazánkban a Grimm Könyvkiadó *Tanulószótáraiban* használta először a színes (kék) címszavakat. A fent említett alapelvekre és ezek gyakorlására irányulnának tehát a munkafüzet első fejezetében csokorba gyűjtött feladatok:

Tedd ábécérendbe a következő szavakat, majd szótárad segítségével ellenőrizd magad!

APPLE / WINDOW / CHAIR / DESK / BAG / WOMAN

WINDSURF / WIPE / WIN / WINDOW / WHY / WARM

GET / GARDENER / GET UP / GET BACK / GUITAR / GET ON

Keresed ki a szavakat a szótáradban és írd melléjük az **oldalszámokat**, ahol megtaláltad őket. Tedd az oldalszámokat növekvő sorrendbe! Mit tapasztaltál?

MAN / PEN / BOARD / DOG / ORANGE / SCHOOL

A szótárban nem kizárólag jelentéseket keresünk, előfordul, hogy a *helyesírás* miatt fordulunk szótárunkhoz, mivel nem vagyunk biztosak abban, hogy az adott szót hogyan kell írni.

Melyik a helyes alak? Írd le helyesen! (Ne feledd, a szótárad mindig segítségedre van.)

welcome / wellcome
crossword / crossword
evening / evning

Az angol szavak kiejtése nagyon eltér az írásmódjuktól. Például gyakran néma w-vel kezdődnek a szavak, mint a **wrist** esetében vagy a **photo** szóban, ahol *f*-betűt hallunk, de *ph*-val írjuk.

Melyik a helyes alak? Írd le helyesen! (A szótárad segítségedre van, ha elbizonytalanodnál.)

rong / wrong
writer / riter
phone / fone
phrame / frame

Mi lehet a szó? Egészítsd ki a szavakat! Segítenek a képek, illetve a szótárad, ha elakadnál!

I still have some mo _____.
The sh _____ are in the field.
I never go out in the r _____ without a raincoat.
Would you like some ca _____?

Kiejtés

Az angol szótárakban különösen fontos a *kiejtés* pontos jelölése, mivel az angol szavak kiejtése különbözik azok írásképletől. Általánosságban érvényes, hogy az angol nyelvben nincsenek kiejtési szabályok (vö. *Hanks*, 2006. 123. o.). Azonos betűk más és más hangokat jelölhetnek. Máskor pedig különböző betűkapcsolatok kiejtése megegyezik. A kiejtéssel a passzív (dekódoló)⁴ szótárak foglalkoznak, általában a címszó után közvetlenül közlik a kiejtésre vonatkozó adatokat. A kiejtésnek valójában fontosabb szerepe lenne az aktív (kódoló) szótárakban, azonban praktikus okokból, ezt a passzív szótárakban tüntetik fel. Nehézkessé válna a használat és zavarossá tenné a szócikket, ha egy magyar–angol kézisztárban az ekvivalensek után mindenhol közölnénk a kiejtést. Az angolpárú szótárírási

⁴ Kétnyelvű szótárak esetében fontos meghatározni, hogy *aktív* (kódoló) vagy *passzív* (dekódoló) szótárról van-e szó. A kétnyelvű szótárak ugyanis a forrásnyelven megjelenő címszavakat „fordítják” a célnyelvre. Legtöbbször egynél jóval több jelentést is megadnak. Mára már hagyományossá vált az a felfogás, mely szerint a kétnyelvű szótárak esetében meg kell különböztetnünk a kódoló és a dekódoló típust, attól függően, hogy a szótár mit támogat: az idegen nyelv megértését, vagy az idegen nyelven való megnyilatkozást.

hagyományok szerint a kiejtések átírásánál az IPA (*International Phonetic Alphabet*) jelei használatosak (a legutóbbi évek angol szótárainak hagyományát követve), és a *brit kiejtést* tekintik kiindulópontnak, de figyelemmel vannak más angol nyelvterületek, így mindegyiknek az amerikai angolság kiejtési sajátosságaira. A fonetikai jelek megtanítása és gyakorlása nagyon fontos már kisiskolás korban. Ezt is többféleképpen gyakoroltathatjuk:

A szótár bevezetőjében megtalálod a fonetikai jelek magyarázatát. Írd be a táblázat második oszlopába azokat a szavakat, amelyeket a szótár a megadott fonetikai jelek mellett példaként szerepeltet.

SOUND	EXAMPLE WORD
ŋ	ring [rɪŋ]
v	
ʊ	
æ	

Mely hangokat hallod a következő szavakban? Csoportosítsd a szavakat!

CHOIR / CHINA / CHEMIST / CHAT / CHEESE / CHRISTMAS

[k]	[tʃ]

Mely szavak magánhangzóit hallod azonosnak? Kösd össze a szavakat!

A		B
blue		store
short		cat
fat		go
big		moon
phone		drink

Morfológia (alaktan)

A szótárhasználó négyféle grammatikai információt várhat el a szótártól. A szótár először is megadja a szavak analóg képzési formájától eltérő alakokat (inflexió, ragozás); közli a szófajjal kapcsolatos információkat; megadja a szó szintaxisát érintő információkat (tárgyas vagy

tárgyatlan ige stb.); végül példamondatok segítségével explicit módon is közöl grammatikai információkat). Mivel a *Gyerekszótár* célközönsége a magyar „felhasználó”, ezért a nyelvtani információk, a szófajok nevei magyar nyelvűek (pl. fn, mn), abban az esetben, ha a szó több szófajú, a címszavak külön szócikkbe kerülnek és felsőindexbe tett arab számmal vannak elkülönítve⁵.

1comb [kəʊm] <fn> fésű

2comb [kəʊm] <ige> fésül; megfésül:
Cathy is combing her hair. Cathy fésüli a haját.

Minden címszó kiejtése után megtalálod a szófaji rövidítést. De tudod is mit jelentenek? Írd a vonalra a jelentésüket.

<mn> _____
<fn> _____
<szn> _____
<isz> _____

Rendhagyó alakok – Keresd ki a **come** szót a szótáradban. A **kiejtési** és a **szófaji információ** után zárójelben megtalálod a **rendhagyó igék** megfelelő alakját.

come [kʌm] <ige> (came, come) **1.** jön; eljön: *We came by car.* Kocsival jöttünk. * *Can you come to my party?* El tudsz jönni a bulimra? **2.** megjön; megérkezik: *Has he come yet?* Megjött már? **3.** következik: *March comes after February.* Február után március következik.

Mik az angol **come** ige rendhagyó alakjai?

A következő táblázatot töltsd ki a rendhagyó múlt idejű alakokkal!

break	broke	broken
catch		
go		
put		
write		

⁵ Erről később a *Jelentések* részben bővebben olvashatunk.

Rendhagyó alakok – Keresd ki a **goose** szót a szótáradban. A **kiejtési** és a **szófaji információ** után zárójelben megtalálod a **rendhagyó főnevek** megfelelő alakját.

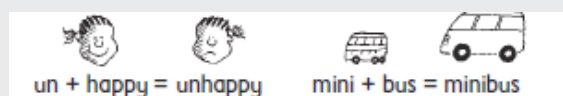
goose [gu:s] <fn> (tsz: geese) **liba; lúd**

Mi az angol **goose** főnév rendhagyó többes száma? _____

A következő táblázatot töltsd ki a rendhagyó többes számokkal!

fish	fish
policeman	
tooth	
wolf	

Előtag – a szavakhoz gyakran kapcsolunk **előtagot**, hogy **új szót** alkossunk.

Alkoss te is új szavakat! Használd a következő előtagokat:

under- / un- / dis-

happy _____
appear _____
ground _____
wrap _____

Toldalék – Hasonlóképpen tudunk új szavakat alkotni toldalékokkal.

Alkoss te is új szavakat! Használd a toldalékokat: -ness / -able / -ful

wonder _____
dark _____
comfort _____

Szintaxis (mondattan)

A szófaj, az inflexió (rag, ragozás, rendhagyó alakok) és a szóképzés tárgyalása után a szintaxisról is szót kell ejtenünk, lássunk pár példát ebből a részből is. Fontos, hogy a szótár megpróbáljon minden információt megadni a nyelvtanulónak anélkül, hogy egyéb nyelvtankönyvekhez kelljen fordulniuk. *Gyerekszótár* lévén a hasonló, kisiskolás korú, kezdő nyelvtanulóknak összeállított szótár nem tartalmaz nagyon bonyolult mondattant érintő információkat, mégis a legfontosabb alapszintű információkat közölni kell. Többnyire a szócikkekben található példamondatok fogják megmutatni a tanulóknak, hogy a címszavakat hogyan tudják nyelvtanilag helyesen mondatba illeszteni, nem a szótárakban megszokott kódok és rövidítések jelölik a nyelvtani információkat. Meg kell azonban azt is említenünk, hogy nyelvtannal kapcsolatos információk nem csak a szócikkekben, hanem a szótár elején, a bevezető és a szótár bemutatása után is előfordulhatnak. Készíthető egy grammatikai összefoglaló, amelyben érdemes összegyűjteni az angol nyelv legfontosabb morfológiai és szintaktikai szabályait. Egyre gyakoribb az is, hogy a szótárban elszórva (például az ún. *információs ablakokban*) találhatunk hosszabb-rövidebb nyelvtani összefoglalókat (vö. *P. Márkus és M. Pintér*, 2014).

A *Gyerekszótárban* az előbbi választottuk, így az előszó után helyet kapott egy „Használd *bátran* az angol nyelvet!” c. fejezet, amely a kommunikációra helyezi a hangsúlyt, és egy „Használd *helyesen* az angol nyelvet!” c. rész, ahol az adott nyelvi szintre kidolgozott nyelvtani összefoglalót olvashatnak a nyelvtanulók. Feladatokat tehát mindkét típusra érdemes készíteni, így a nyelvtani bevezetőben és a szócikkekben található információkat is tudatosan fogják használni a nyelvtanulók.

Van valami valahol... there is... / there are...
 Egészítsd ki a mondatokat!

There is a dog in the garden.

Van egy kutya a kertben.

There are two books on the table.

Van két könyv az asztalon.

There _____ one desk in the classroom.
 There _____ five chairs in the classroom.
 There _____ a cat in the garden.
 There _____ two children at the bus stop.
 There _____ milk in the fridge.
 There _____ three apples on the table.

Egészítsd ki a mondatokat! Segít a szótárad, illetve ellenőrizni tudod magad, ha a vastagon szedett szavakat kikeresed a szótáradban!

Emma is **afraid** _____ spiders.
 We are going to **travel** _____ car.
 I ate cheese _____ **breakfast**.
 I got a **pair** _____ shoes yesterday.
 I **prefer** milk _____ tea.

Jelentések (jelentéstan, szemantika)

A *Gyerekszótár*ban a szócikken belüli jelentések arab számokkal vannak elkülönítve. Abban az esetben, ha egy címszó több szófajú, akkor azok külön szócikkbe kerülnek és felső-indexbe tett arab számok jelölik a sorrendet.

¹**comb** [kəʊm] <fn> fésű

²**comb** [kəʊm] <ige> fésül; megfésül:

Cathy is **comb**ing her hair. Cathy fésüli a haját.

Bár a *Gyerekszótár* szócikkeinek szerkezete a célcsoport igényeinek megfelelően a lehető legegyszerűbb, mégis el kell kezdeni ezt a korcsoportot már ebben a tanulási szakaszban felkészíteni a jelentések pontos megtalálására és a szócikkben történő megfelelő eligazodásra, ezeket a készségeket be kell gyakoroltatni.

come [kʌm] <ige> (came, come) **1. jön;**
eljön: We came by car. Kocsival jöttünk. * Can you come to my party?
 El tudsz jönni a bulimra? **2. megjön;**
megérkezik: Has he come yet? Megjött már?
3. következik: March comes after February. Február után március következik.

Jelentések – Keresd ki a **come** szót a szótárban. Hány jelentése van?

Jelentések száma _____
 Hogyan vannak a jelenések elkülönítve?

Milyen magyar megfelelői vannak a szónak?

Jelentések – Keresd ki a vastagon szedett szavakat a szótárban. A jelentését a megadott mondatban az ige vagy a főnév alatt találd meg? Mi a szó jelentése a mondatban?

Mondat	Jelentés	<ige>	<fn>
The notice on the wall says 'No smoking'.			X
Our dog has a black mark on her neck.			
These flowers will bloom in June.			

Jelentések – Keresd ki a vastagon szedett szavakat a szótárban. A mondatban szereplő jelentése hányadikként van megadva a szócikkben? Mi a pontos jelentése a mondatban?

Mondat	Jelentésszám	Jelentés
I pressed a button and the door opened.	2.	(kapcsoló) gomb
I always keep my promise.		
I can't find the bus timetable .		

Frazeológia

Minden nyelvváltozat (a standard, az egyéb földrajzi nyelvjárások vagy a regiszterek) bővel-

kednek idiomatikus kifejezésekben, állandósult szókapcsolatokban, közmondásokban, amelyek szótárázása két okból is szükséges. Egyrészt azért, mert a szótár nyelvéírást végez, így nem hagyhatja ki anyagából a többszavas lexikai egységeket sem, hiszen ezek éppúgy a köznyelv részét képezik, mint az egy elemből álló lexémák. Másrészt pedig, ezek az állandósult szókapcsolatok bemutatják, hogy a szavak és jelentéseik hogyan viselkednek az élő nyelvben (Magay, 2004). A szótárhasználó nyelvi kompetenciáját fejlesztheti, szókincsét gazdagíthatja segítségével. Mivel állandósult szókapcsolatokról beszélünk, a legtöbb ide tartozó kifejezést, nyelvi egységet szó szerint kell megtanulni (nem lehet csak egyik vagy másik részüket ismerni), a szótáraknak pedig segíteniük kell ebben a nyelvtanulókat (P. Márkus és M. Pintér, 2014). A Gyereksztárban is szükségét láttuk a korosztályhoz kapcsolódó és számukra is fontos állandósult szókapcsolatok felvételét.

Idiómákon azokat az állandósult szókapcsolatokat értjük, melyekben az egyes szavak jelentése nem tükrözi az adott lexikai egység értelmét (a részek jelentésének összege nem egyenlő az egész jelentésével). Például az angol *let the cat out of bag* ('titkot kikotyog, eljár a szája'). Némely esetben lehetőség van szinonimák használatára, mint például a *carry/take coals to Newcastle* ('Dunába vizet hord') kifejezésben (P. Márkus, 2009). A Gyereksztárban az idiómák minden esetben a szócikk végén, rombuszszal bevezetve vannak felsorolva:

hand [hænd] <fn> **kéz:** *He had a book in his hand.* A kezében volt egy könyv.
* *Take my hand.* Fogd a kezem!
♦ **hand in hand** kézen fogva

A közmondások olyan hosszabb egységek (egész mondatok, a legköztöttebb frazeológiai egységek), ahol nincs lehetőség sem lexikai, sem grammatikai variabilitásra. Népi bölcsességeket, illetve általános igazságokat tartalmaznak, miközben értelmük általában az egyes szavak jelentéséből is könnyen kiolvasható. Lássunk egy példát: *Every cloud has a silver lining.* ('Minden rosszban van valami jó.') (P. Márkus, 2009). A Gyereksztárban a köz-

mondások is minden esetben a szócikk végén, rombuszszal bevezetve vannak felsorolva:

cloud [klaʊd] <fn> **felhő:** *Clouds are gathering in the sky.* Felhők gyülekeznek az égen. ♦ **Every cloud has a silver lining.** Minden rosszban van valami jó.

A fentiek mellett a Gyereksztárban található még *vonzatos igék* (*phrasal verbs*) is, amelyek használata az angol nyelvben nagyon gyakori. Ugyanazon igének akár több vonzata is lehet, amelyek módosítják, sőt teljesen megváltoztatják annak eredeti jelentését. Általában az igéknek kikövetkeztethető (run + away = fut + el => elfut) és idiomatikus (run + over = fut + át => elüt, elgázol) jelentése is van, így tehát az idiomatikus jelentésekre a lexikográfusnak különösen figyelni kell. A vonzatos igék legtöbbször az igei szócikkek végén, ábécérendben vannak felsorolva (Magay, 2004. 66–68. o.; Atkins & Rundell, 2008. 224, 493. o.). A Gyereksztár a könnyebb és gyorsabb hozzáférhetőség érdekében szövegdoboz segítségével emeli ki a vonzatos igéket:

<p>read [riːd] <ige> (read, read) olvas: <i>What are you reading? Mit olvasol? * Do you like reading? Szeretsz olvasni?</i></p> <p>read out felolvas: <i>Larry read out a poem.</i> Larry felolvasott egy verset.</p>	<p>come [kʌm] <ige> (came, come) 1. jön; eljön: <i>We came by car.</i> Kocsival jöttünk. * <i>Can you come to my party?</i> El tudsz jönni a bulimra? 2. megjön; megérkezik: <i>Has he come yet?</i> Megjött már? 3. következik: <i>March comes after February.</i> Február után március következik.</p> <p>come apart szétesik: <i>Your chair is coming apart.</i> Szétesik a széked.</p> <p>come back visszajön</p> <p>come from (valahonnan) származik; (valahova) való: <i>Where do you come from?</i> Honnan származol?</p> <p>come off lecsik; lejön: <i>The button came off my trousers.</i> A nadrágomról lecsett a gomb.</p>
<p>hand [hænd] <fn> kéz: <i>He had a book in his hand.</i> A kezében volt egy könyv. * <i>Take my hand.</i> Fogd a kezem! ♦ hand in hand kézen fogva</p>	

Idiómák – Keresd ki a **hand** szót a szótárban. Rombuszszal bevezetve olyan kifejezéseket találsz, amelyeket szó szerint kell megtanulnod, mert mindig így együtt fog előfordulni az angol nyelvben. Hány szókapcsolatot találsz rombuszszal bevezetve? Egészítsd ki a mondatot! A szótárad segít, a szókapcsolatot a vastagon szedett szó alatt találod meg!

Peter and Anna walked through the park
hand _____ hand.

There were two boys ahead, walking
side _____ side.

She's always sticking her **nose** _____
everything.

Vonzatos igék – Keresd ki a **come** szót a szótárban. Hány vonzatos igét találsz a szövegdobozban? Egészítsd ki a mondatokat! A szótárad segít!

Where do you **come** _____?

Honnan származol?

The button **came** _____ my trousers.

A nadrágomról leesett a gomb.

Larry **read** _____ a poem.

Larry felolvasott egy verset.

Kulturális információs ablakok:

Keresd ki a **Baseball** információs ablakot! Tudod, hogy mely országban a legnépszerűbb sport? Hány fős csapat játssza? Milyen és mekkora labdával folyik a játék?

Keresd ki a **Disneyland** információs ablakot! Mikor és hol épült az első Disneyland?

Keresd ki a **London Eye** információs ablakot! Hol található az építmény? Mikor lehetett először kipróbálni? Hány utast képes szállítani?

Keresd ki a **Fish and chips** információs ablakot! Dickens mely művében tesz említést erről a finom ételről?

Kulturális információs ablakok és tematikus rajzok

A *Gyereksztár* a szócikkeken túl kifejezetten az idegen nyelvet tanuló korosztály számára tartalmaz hasznos elemeket. A *tematikus rajzok* (pl. piac, szoba, város, állatkert) azokat a témákat szemléltetik, amelyek a célcsoport életkorának, érdeklődési körének megfelelnek, és ezáltal a szótárhasználó vizuális formában is bepillantást nyerhet az angol nyelvterületen élők mindennapjaiba. A *kulturális információs ablakok* (pl. London Eye, Fish and chips, Golf, Grand Canyon, Halloween) autentikus képekkel illusztrált országismereti, földrajzi, kultúrtörténeti és egyéb ismereteket közvetítenek. Ezek segítségével a gyerekek megismerik az adott nyelven beszélő emberek életét, szokásait, kultúráját, történelmét, valamint a nyelvterület növény- és állatvilágát (Mozsárné Magay és P. Márkus szerk., 2017).

Az idegen nyelv tanulása során nagyon fontos, hogy a nyelvtanulók az idegen nyelvi kultúra színes palettájáról minél többet megismerjenek (ennek órákon történő hasznosságáról bővebben P. Márkus, 2017).

Tematikus rajzok:

Lapozd fel a 234–235. oldalt! Egy **város** tárul eléd. Nevez meg minél több dolgot angolul a képen! Hány angol szót tudsz írni a kép alapján?

Összegzés

A *Gyereksztár*ból válogatott és bemutatott példák látványosan szemléltetik, hogy az áttekinthetőség érdekében a szerkesztők igyekeztek a legegyszerűbb tipográfiát alkalmazni a szótárban, ezzel is szem előtt tartva a célcsoport igényeit. A *Gyereksztár* a szótárhasználatot igyekszik bevezetni, mintegy „becsempészni” a gyerekek életébe. Fontos a gyors és az egyszerű használat, mégis a szótárhasználati feladatminták jól szemléltették, hogy az ismeretanyagot tekintve nagyon sok szemszögből lehet a *Gyereksztár* használatát

is gyakoroltatni. Az itt közölt feladatminták tehát nem a kész kiadványból lettek válogatva, csak rövid példák arra nézve, hogy milyen feladattípusokat tartalmaz majd a tervek szerint 2019 tavaszán megjelelő szótárhasználati munkafüzet.

A *Gyerekszótár* illeszkedik a Grimm szótárak kék címszavas sorozatába, így a *Gyerekszótár* a Grimm szótárak között megjelent *Tanulószótár* előfutárának tekinthető (formailag és szerkezetileg). Cikksorozatomban következő részeként a *Tanulószótár* használatát segítő szótárhasználati munkafüzetet fogom bemutatni, amely tervek szerint szintén jövő tavasszal jelenik meg.

Szótárak

Mozsárné Magay Eszter és P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol gyerekszótár*. Maxim Kiadó, Szeged.

Mozsárné Magay Eszter és P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol tanulószótár*. Maxim Kiadó, Szeged.

Felhasznált irodalom

Atkins, B. T. S. & Rundell, M. (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press, New York.

Hanks, P. (2006): Lexicography: Overview. In: Brown, K. (ed.) *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Elsevier, Boston, 113–128.
<https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/04873-2>

Hartmann, R. R. K. (1984, ed.): *Workbook on lexicography*. Exeter Linguistic Studies. 8. University of Exeter, Exeter.

Landau, S. I. (1984): *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. The Scribner Press, New York.

Magay Tamás (2000): Teaching Lexicography. In: Heid, U., Evert, S., Lehmann, E. & Rohrer, Ch. (eds.) *Proceedings of the Ninth EURALEX International Congress, EURALEX 2000*. Universität Stuttgart, Stuttgart, 443–451.

Magay Tamás (2004) Szó, ami szó. In: Fóris Ágota és Pálffy Miklós (szerk.) *A lexikográfia Magyarországon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 53–71.

Márkus Katalin és Szöllősy Éva (2006): Angolul tanuló középiskolásaink szótárhasználati szokásairól. In: Magay Tamás (szerk.) *Szótárak és használók. Lexikográfiai füzetek 2*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 95–116.

Nemzeti alaptanterv, 2012

P. Márkus Katalin (2014): Szükség van gyerekszótárra? Miért? In: Márkus Éva és Trentinné Benkő Éva (szerk.) *A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata: Konferenciaelőadások és háttértanulmányok*. ELTE, Budapest, 349–355.

P. Márkus Katalin (2016): Miért hasznosak a gyerekszótárak? *Gyermeknevelés*, 4. 1. sz., 222–225.

P. Márkus Katalin (2017): A kulturális kompetencia fejlesztése nyelvórán. In: Márkus Éva, M. Pintér Tibor és Trentinné Benkő Éva (szerk.) *Jó gyakorlatok a korai idegen nyelvi fejlesztésben és pedagógusképzésben*. ELTE TÓK, Budapest, 196–206.

P. Márkus Katalin és M. Pintér Tibor (2014): Szótárak és használók – az angol–magyar, magyar–angol lexikográfia módszertani alapjai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 16. 4. sz., 125–161.

Sárosdy Judit, Farczádi Bencze Tamás, Poór Zoltán és Vadnay Marianna (2006): *Applied Linguistics I for BA Students in English*. Bölcsész Konzorcium, Budapest.

Scholes B. & Scholes, A. (2014): *Collins Dictionary Skills for Ages 5–7*. Harper Collins Publishers, London.

FÜGGELÉK

A magyar-angol szótárrész szerkezete

címszó kék színnel
földrajzi/regionális besorolás
kötött forma
számozott homonima
szófaji besorolás
stílusminősítés
állandósult szókapcsolatot bevezető jel
állandósult szókapcsolat és fordítása
rendhagyó többes számú alak(ok)
rendhagyó angol ige jelölése
példákat elválasztó jel
nyelvtani információs ablak

füvarozó <fn> carrier; AmE trucker
fúvóka <fn> 1. (hangszeren) mouthpiece 2. (műszaki) jet
fuvola <fn> flute
fuvolás <fn> flautist; AmE flutist
fuvolázik <ige> flute; play the flute
fúvós <mn> **fúvós hangszer** wind instrument
fúvós <fn> 1. (hangszer) wind instrument 2. (zenész) wind instrument player
fúvószerekar <fn> brass band; wind band
fúzó <fn> 1. (egyesítés, társulás) merger; amalgamation 2. fiz fusion
fuzionál <ige> merge; amalgamate
fű <fn> 1. (növény) grass 2. (grep) lawn; grass: *Ül a fűvön.* He is sitting on the grass. * *Fűre lépni tilos!* Keep off the grass! 3. szl (marihuána) grass; weed; pot
* **fűbe harap** *biz bite* * the dust * **fűt-fát**
ígér vkinek *biz promise* the world
fűge <fn> fig
fűgefafa <fn> fig (tree)
fűgefalevél <fn> fig leaf (tsz: fig leaves)
fűgg <ige> 1. (lóg) hang * 2. depend on (vkitől/vmitől sy/sg); hang * on (vmitől sg); be * up to (vkitől sy); Ez attól függ! That depends! It all depends! * A jövőm attól a vizsgától függ. My future depends on this exam. * *Tőle függ.* It's up to him. 3. (kiszolgáltatott) be * dependent on (vkitől/vmitől sy/sg)

fűggelék <fn> appendix (tsz: appendices v. appendixes)
fűggés <fn> 1. (lógás) hanging; suspension 2. dependence (vmitől on sg) 3. (függőség) addiction
fűggeszt <ige> hang *; suspend
fűggetlen <mn> independent (vkitől/vmitől of sy/sg); Az az ország független Angliától. That country is independent of Britain. * *Fűggetlen hölgy.* She is an independent lady. * *Anyáigilag független a férjétől.* She is independent of her husband.
fűggetlenség <fn> independence: a fűggetlenséget vívott harc the struggle for independence * *Mikor vált az országotok függetlenné Angliától?* When did your country gain independence from Britain?
fűggő <mn> 1. (lógó) hanging; suspended 2. (szorváltlytól) addicted to sg 3. (fűggőben levő) pending 4. dependent (vkitől/vmitől on sy/sg); subordinate (vkitől/vmitől to sy/sg) 5. nyelvi indirect; reported: fűggő beszéd indirect/reported speech
fűggőágy <fn> hammock
fűggőhid <fn> suspension bridge
fűggőleges <mn> vertical; perpendicular; upright: *fűggőlegesen állnak a székek.* The seats are in an upright position for landing.
fűggöny <fn> 1. curtain; drapes (tsz: behúzza a fűggőnyt draw the curtain 2. (színházi) curtain: a fűggöny felmegy/leghörül the curtain rises/falls

Fűggő beszéd • Reported speech

a) **Fűggő mondatok • Reported clauses**
Ha múlt idejű cselekményt (past simple) „idézzük” saját szavunkkal: a szabály az, hogy ha az indító mondat igéje past simple-ben áll, a tőle fűggő mellékmondat igéje is past-ba kerül. Azonban a magyarban ezt többnyire jelen idővel fordítjuk.
Példák:
Tom said he could speak Italian. Tom azt mondta, hogy tud olvasni. * He felt that he had to do something. Úgy érezte, hogy valamit tennie kell. * Peter said he wanted to go home. Peter azt mondta, hogy haza akar menni.
Ha a múltba irányul a fűggő mondat (vagyis a hogy utáni mondat), „eggyel lejjebb”, vagyis past perfect-be kerül:
Példák:
Lucy said that he'd been to Scotland. Lucy azt mondta, hogy Skóciában volt.

Ha a jövőre irányul, a hogy után would áll, vagyis a will past tense-c:
Példa:
Jim said she would come. Jim azt mondta, hogy eljön/él fog jönni.
b) **Fűggő kérdések • Reported questions**
Ezeknél arra kell vigyázni, hogy a fűggő kérdés szórondje „kiegyncsedik”, vagyis az állító mondatéval azonos lesz.
Példák:
She asked me why I was so late. Megkérdezte, miért késsem ennyit. * Do you know where Jane is? Tudod, hol van Jane?
(Fontos: a fűggő kérdés végén az angolban az írásjel: pont.)

angol megfelelő kék színnel
jelentés sorszáma
lapszéli index
angol vonzat
magyar vonzat
glossza
fogalomköri/szaknyelvi besorolás
magyar példa és fordítása
többes számú angol megfelelő jelölése

A
B
C
Cs
D
E
F
G
Gy
H
I
J
K
L
Ly
M
N
Ny
O
Ö
P
Q
R
S
Sz
T
Ty
U
Ü
V
W
X
Y
Z
Zs

Dictionary skills workbook in primary and secondary schools

Dictionaries are the first reference books children should learn to use at school. We should not underestimate the importance of dictionary skills because these skills transfer to the use of other reference books that students will use in their future studies to find information or undertake research. Students with proficient dictionary skills will find it easy to use different reference materials as they transition from primary school to secondary school, and university. Mastery of the dictionary should be an important part of their language skills. In this article, you can find exercises and activities to help you and your students to get the most out of your dictionary.

Keywords: dictionary, reference book, language skills, activities, dictionary use

P. Márkus Katalin (2018): Szótárhasználati munkafüzetek az oktatásban. *Gyermeknevelés*, 6. 3. sz., 123–134.